

efectos del crecimiento demográfico, ya sea por parte de autores como de instituciones. En ella se reúnen desde puntos de vista de larga trayectoria y muy difundidos en el debate, hasta otros menos conocidos pero que son de plena actualidad. Éste es, pues, uno de los principales atributos del estudio: ser capaz de poner en relación un gran número de posiciones sobre la materia y de las épocas más

diversas. Se incluyen aquí las referencias bibliográficas asociadas. Ante la amplitud de la obra, un prólogo introductorio y unas conclusiones generales habrían quedado plenamente justificados.

David Pavón Gamero
Universitat de Girona
Departament de Geografia
david.pavon@udg.edu

ZUSMAN, Perla; LOIS, Carla; CASTRO, Hortensia (2008)
Viajes y geografías: Exploraciones, turismo y migraciones en la construcción de lugares
Buenos Aires (Argentina): Prometeo Libros
ISBN: 978-987-574-198-0

El llibre *Viajes y geografías*, publicat l'any 2008 a Buenos Aires (Argentina), és un exemple reeixit de l'interès que existeix per seguir entrelaçant la geografia amb les pràctiques del desplaçament. Malgrat que les editores hagin escollit un títol ben genèric, la dotzena de contribucions que s'hi recullen, així com el suggerent subtítol que apareix a la contraportada, mostren amb claredat quin és l'objectiu central del llibre. Tenim a les mans una obra eclèctica i innovadora que tracta de forma interdependent les exploracions, el turisme i les migracions en el procés de construcció dels llocs.

Viajes y geografías és amè i entretingut de llegir. Consta de 262 pàgines dividides en dotze capítols classificats en tres apartats diferents. L'edició corre a càrrec de tres especialistes argentines en la temàtica, les quals signen conjuntament el prefaci. La primera part, la introducció, recull l'únic capítol teòric inclòs al llibre, però que guia i dona sentit a tota la recopilació. És tracta de la traducció d'un article, ara gairebé ja clàssic, del britànic John Urry, que reflexiona sobre el paradigma de la mobilitat (*mobility turn*) i la viabilitat per aprofundir en l'estudi de les ciències socials.

La part teòrica es complementa, o s'exemplifica, mitjançant onze estudis de cas separats en dues línies temàtiques (i temporals) diferents. Cadascun consta d'unes vint pàgines aproximadament, que ens introdueixen de manera senzilla —però concisa— a cada estudi concret. Sovint, tenen la capacitat de seduir el lector o la lectora estimulant la curiositat i les ganes de seguir aprofundint en alguns dels temes exposats. Molts cops ens serà fàcil d'aconseguir-ho gràcies a les abundants i completes notes al peu que s'hi inclouen.

Al final del llibre, s'hi pot trobar la relació de les autories que hi participen. Si hi fem un cop d'ull, veiem que hi predominen les aportacions argentines, fet lògic si tenim en consideració el lloc d'edició. De les dotze persones que hi col·laboren, tres són homes: un argentí, un brasiler i un anglès; la resta són dones. D'aquestes set, cinc són argentines, però també hi ha les contribucions d'una brasiler i d'una catalana. Finalment, si ens fixem en els perfils acadèmics, en tenim una mostra ben representativa: hi trobem des d'estudiants de grau fins a persones amb una carrera investigadora molt ben consolidada.

Pel que respecta als continguts, es pot apuntar que la idea central del llibre considera que la pràctica del desplaçament (entès en el sentit més ampli del terme) és un aspecte constitutiu de la nostra cultura i un tret inherent de la humanitat. En aquest sentit, l'anàlisi de les múltiples pràctiques del desplaçament permet construir una geografia cultural que troba la base en la mobilitat, més que no pas només en el sedentarisme, o, en tot cas, tal com apunten les editores, en la justa juxtaposició de totes dues realitats. Així doncs, el conjunt de les dotze contribucions s'emmarca en la revisió històrica i contemporània de la mobilitat en relació amb la configuració espacial.

Des d'una perspectiva ben geogràfica, el llibre que es ressenya aquí inspecciona les múltiples maneres de conceptualitzar la relació existent entre desplaçament i lloc, per tractar d'una manera més concreta i detallada el caràcter hibridat de l'espai. Les aportacions que es presenten al llibre, per tant, ens donen a conèixer l'estudi del desplaçament des de diferents perspectives i en contextos múltiples i variats.

Les contribucions recollides en el bloc «Viajeros y lugares» discuteixen el paper dels viatges en relació amb la construcció dels imperis o els estats nacionals i els efectes que produeixen en la confecció política d'imaginari geogràfics. L'altra part, titulada «Lugares y movilidades contemporáneas», se centra en el paper de les mobilitats del capital i de les persones en la construcció de les geografies materials i simbòliques del món actual.

Si és així, què hi podem trobar en el primer apartat, més arrelat a la geografia històrica? En primer lloc, Carla Lois ens parla de la configuració de l'espacialitat atlàntica en els mapamundis del segle XVI. Més concretament, hi analitza la producció cartogràfica de l'època recalant en la simbologia de la representació de les geografies imaginàries europees de l'era dels descobriments. Perla Zusman revisa els paisatges de civilització i progrés

(també dits «de la modernitat») inclosos en els viatges de l'argentí Sarmiento als Estats Units a mitjan segle XIX i els efectes que van tenir en la implantació (com a ideari) en el disseny territorial argentí del mateix període. Cristina Hevilla fa un repàs a la creació de la noció dels Andes servint-se de la literatura viatgera i científica del segle XIX. A continuació, Hortensia Castro aprofundeix en el coneixement de la Puna argentina a través de l'anàlisi de la narrativa de viatges. El bloc acaba amb l'aportació de Maria Dolors Garcia Ramon sobre dones viatgeres, amb un capítol que repassa el recorregut que va seguir la catalana Aurora Bertrana pel Marroc colonial.

L'altre gran apartat del llibre recull aportacions també molt interessants i ben diverses. El primer de tots, de Melina Piglia, ens apropa a la construcció de l'espai turístic argentí en el període d'entreguerres a través de l'anàlisi del desenvolupament i la implantació dels càmpings. El següent, escrit per Fernanda González, presenta l'anàlisi de les noves construccions residencials en l'àmbit periurbà de l'àrea metropolitana de Buenos Aires. Ho fa a través de l'estudi dels canvis d'usos del sòl i de les percepcions espacials del Partido de Cañuelas. En la tercera contribució, Maria Laura Silveira aprofundeix en les dinàmiques socioespacials recents que caracteritzen la Patagònia més septentrional. Traça un recorregut que va des de la concepció del territori com a «tierra de nadie», passant pel desenvolupament agrícola i ramader, fins arribar a la concepció més turística. Cristina Hevilla i Matías Molina ens ubiquen en l'espai transfronterer de la província argentina de San Juan per donar-nos a conèixer la construcció variable del lloc. Contraposen les mirades i les concepcions dels diferents agents que hi intervenen, com ara el sector aurífer, els ramaders locals o els amants de la naturalesa abrupta i solitària. Seguidament, i deixant enrere els estudis de cas argentins, el brasiler Helion Póvoa ens apropa

a la mobilitat *garimpeira* del Brasil per contextualitzar-nos alguns dels patrons dels fluxos migratoris interns del país. Finalment, Claudia Pedone ens aproxima a algunes de les particularitats existents en les migracions equatorianes cap a Espanya i com aquestes xarxes migratòries acaben participant en la redefinició dels llocs.

Davant d'aquesta pluja d'idees, ens podem preguntar què aporta aquest llibre a la disciplina. *Viajes y geografías* és un estímul intel·lectual que ens empeny a viatjar lluny de les nostres fronteres quotidianes (físiques i mentals). Al mateix temps, el compendi d'aportacions deixa constància de la diversitat d'estudis existents i de la varietat d'enfocaments i temàtiques que es poden emprar en relació amb el viatge i amb les seves geografies culturals. En aquest sentit, és destacable l'escala hispanoamericana com a àmbit geogràfic d'estudi, així com l'intent de vincular-hi estudis històrics i també contemporanis. Per aquests motius, el llibre esdevé útil per a especialistes en la temàtica, però també per a amateurs que tinguin ganes de viatjar, tant en el temps com en l'espai.

I per què he cregut oportú ressenyar aquest llibre? Bàsicament, per dos motius. D'una banda, és un llibre innovador, publicat recentment i que no prové de l'àmbit de producció de

coneixement geogràfic hegemònic, o sigui, l'*anglo*. És un llibre merament argentí, però de mires àmplies, tal com ho mostra la inclusió de la traducció a l'espanyol de l'aportació discursiva d'Urry o les altres aportacions provinents de diversos indrets del planisferi. D'altra banda, el marc teòric inclòs és realment potent. Amb ell es repensa l'heterogeneïtat de la noció del desplaçament, alhora que se'n revalorava la participació en la construcció del que és espacial i territorial. En aquest sentit, la noció de viatge queda superada i a la vegada integrada de forma transversal en tota la compilació d'aportacions.

En definitiva, la lectura d'aquesta obra ens apropa a noves i velles geografies que, des d'un enfocament cultural i emmarcats en el paradigma de la mobilitat, aprofundeixen en el coneixement de l'espai, en la configuració dels llocs o en el seguiment dels fluxos o la conjunció d'itineraris territorials. Llegint aquest llibre aprenem moltes coses noves i ens adonem que l'estudi geogràfic de la mobilitat ens serveix i és útil per unir l'ahir amb l'avui i també les geografies d'ací i d'allà.

Rosa Cerarols

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
rosa.cerarols@uab.cat